

ГУМАНІЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

У статті висвітлено особливості застосування гуманістичного підходу до підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні (1991–2010 рр.). Показано зв'язки гуманістичного підходу у професійній підготовці майбутніх залізничників з історичними подіями в Україні та розвитком транспортної галузі в досліджуваний період. Розкрито історико-педагогічний і змістово-методичний аспекти гуманізації професійної підготовки фахівців залізничного транспорту кінця ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: залізничний транспорт, фахівці залізничного транспорту, гуманістичний підхід, професійна підготовка фахівців залізничного транспорту.

Протягом декількох останніх десятиліть суттєвим чином змінюються методи та підходи до підготовки фахівців залізничного транспорту. Відбуваються не лише кількісні, але й якісні зміни в оснащенні як рухомого складу, так і організації його руху. Все це вимагає підготовки фахівців нової генерації, здатних забезпечити ефективне функціонування залізниці та покращити надійність і вчасність перевезень. З одного боку, сучасний фахівець-залізничник не мислиться без відповідної технічної освіти, він повинен володіти також сучасними інформаційними та комп'ютерними технологіями. З іншого боку, на такого фахівця покладається велика відповідальність, що вимагає від нього, крім професійних знань, умінь і навичок, володіння гуманістичним мисленням.¹

Висока мобільність сучасного суспільства зумовлює постійне оновлення процесу підготовки фахівців, які поряд із високим професіоналізмом мають сповідувати загальнолюдські цінності. Технократичне мислення – “це світогляд, істотними рисами якого є примат засобу над метою, часткової мети над смислом і загальнолюдськими інтересами і цінностями. Для технократичного мислення не існує категорій моральності, совісті, людських переживань і гідності” [5, с. 96].

Технократичне розуміння науково-технічного прогресу не сприяє нормальному розвитку психіки людини. Гігантська техніка супроводжується технократичною ідеологією, а це шлях до морального регресу, оскільки технічний принцип “мета вимагає застосування всіх необхідних засобів” переноситься у сферу моралі, права, політики, що дає підстави людині із технократичним мисленням вважати, “що мета виправдовує засоби”, і діяти за цим правилом. Істотно вплинути на цей феномен нашого буття має саме гуманістична переорієнтація вищої освіти і за структурою, і за змістом” [6, с. 41]. Альтернативою технократичному виклику людству має стати гуманістична парадигма, яка оголошує людину вищою цінністю на Землі й вирішує всі проблеми з позиції глобального мислення, розглядаючи відносини “людина і світ”, “людина і природа”, “людина і суспільство”, “людина і людина” на основі загальнолюдських цінностей. У

найбільш гострій формі проблема гуманізації постає в таких галузях освіти, які пов'язані з природознавством і технікою [4, с. 19].

Відповідно до “Транспортної стратегії України на період до 2020 року” [13] та “Концепції Державної програми реформування залізничного транспорту” [14], у педагогіці триває перехід до гуманістичної парадигми, яка є альтернативою до технократичного виклику людству, відроджує ідеї гуманізму та гуманітаризму (Г. Балл, А. Волинець, С. Гончаренко, М. Кісіль). У науково-педагогічній літературі розглянуто питання гуманітаризації й гуманізації інженерної освіти (В. Середа, С. Теслиук). Значну увагу приділено психолого-педагогічній підготовці в непедагогічних університетах (В. Козаков), набули розвитку теоретико-методичні основи цілеспрямованої педагогічної діяльності з формування конкурентоспроможних майбутніх інженерів в умовах інноваційного розвитку суспільства (О. Ігнатюк). Важливу роль відіграє особистісно орієнтоване проектування системи підготовки національної гуманітарно-технічної еліти (Л. Товажнянський, О. Романовський, О. Пономарьов) тощо.

Водночас досвід гуманізації професійної підготовки фахівців залізничного транспорту не був предметом педагогічного дослідження, що й зумовило вибір тематики статті.

Мета статті – обґрунтувати доцільність розвитку гуманістичного підходу до підготовки фахівців залізничного транспорту на основі історичного досвіду його впровадження в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Провідну ідею гуманізації освіти можна визначити як орієнтацію її цілей, змісту, форм і методів на якнайповніше втілення у кожній особистості людської сутності [11]. Гуманізація передбачає ставлення до людини як до суб'єкта, визнання її прав на унікальність – несхожість ні на кого. Концепція гуманної освіти віддає перевагу суб'єкт-суб'єктному навчальному процесу, де той, хто навчається, є активним, ініціативним, готовим до колективної інтелектуальної діяльності, яка може бути досягнута, наприклад, за допомогою проблемно-діалогового викладання. Активність досягається через почуття внутрішньої свободи, через визнання права на вибір. Для студента це може бути право на визначення власного темпу навчання, на формування пакета дисциплін з переліку можливих, на участь у всіх доступних видах навчальної, наукової чи іншої творчої діяльності [9].

З прийняттям незалежності України як держави, у 90-х рр. ХХ ст. увага науковців та практичних працівників зосередилась на провідних напрямках розвитку освіти, серед яких чільне місце належить гуманістичному підходу.

Значні зрушення в ці роки відбулися в розгляді принципів виховання. Провідним серед них став принцип гуманізації. Особливості соціальної ситуації того часу “відбивали принципи демократизації, деполітизації, деідеологізації виховання, які знайшли відбиток у публікаціях 1990-х рр. Зміст наукових публікацій свідчить, що стрижневими якостями особистості науковці 1990-х рр. вважали духовність, національну свідомість, громадянськість, креативність. Отже, у цей час починається формування нової парадигми виховання, векторами якої можна вважати загальнолюдські цінності (духовність), національні цінності (національна свідомість, громадянськість), реалізацію природного потенціалу особистості (креативність). Саме єдність цих різноспрямованих завдань дає змогу сформулювати культуро- та природовідповідну особистість, здатну забезпечити прогрес суспільства” [1, с. 318].

Із соціологічного й культурологічного погляду принцип гуманізації освіти передбачає втілення в освітній сфері гуманістичного підходу до розбудови суспільних відносин загалом. Він протистоїть іншим поширеним підходам, котрі менше відповідають людській сутності – авторитарному та ліберальному [2; 3]. Гуманістичний підхід не виключає застосування, з огляду на особливості конкретної ситуації, елементів двох названих підходів, але бажаними й пріоритетними постають діалогічний спосіб розвитку будь-якої ідеї та діалогічна стратегія міжособистісних відносин. Складовою гуманістичного виховання є й виховання патріотизму: “Він має виступати, з одного боку, як усвідомлення й узагальнення найпростіших почуттів прихильності до близьких людей, рідної природи, рідної мови тощо і, з іншого боку, як специфічне втілення і конкретизація загальнолюдських цінностей і водночас тенденція до їх збагачення своєрідними здобутками національної культури. І найголовніше у патріотизмі – почуття особистої відповідальності за долю своєї Батьківщини, намагання зробити свій внесок у її процвітання як гідної складової світового співтовариства” [11, с. 43]. Зокрема, у точних науках найкращих результатів досягають ті, хто цікавиться гуманітарними знаннями, тому що специфіка гуманітарного мислення має значні потенційні можливості для розвитку творчих здібностей людини.

Потреба в гуманітарному мисленні “виникає саме тоді, коли людина хоче реалізувати свої творчі задуми, вирішити їх або проаналізувати отримані результати” [12, с. 32]. Гуманізація професійної освіти передбачає надання переваги особистісному над вузькопрофесійним. Це не означає нехтування підготовкою до професійної праці, але вимагає розглядати її крізь призму розвитку особистості. *Гуманітаризація* освіти забезпечує знання про людину, а *гуманізація* – моральні й естетичні цінності людини.

На нашу думку, суттєве значення для сучасного процесу підготовки фахівців залізничного транспорту в Україні має розвиток саме гуманістичного підходу.

Особливо значущим цей підхід став власне в останні два десятиліття. Згідно з пропонованою нами періодизацією підготовки фахівців залізничного транспорту протягом ХХ – початку ХХІ ст. (пропедевтичний: становлення залізничного транспорту як галузі та генеза навчальних закладів цього профілю (до 1900 р.); базовий: становлення і розвиток навчальних закладів, прогрес техніки в періоди світових воєн (1900–1945 рр.); основний: розвиток галузі і навчальних закладів різних типів та рівнів (1946–1991 рр.); сучасний: становлення залізничної галузі в умовах української державності та технічних інновацій (1991–2010 рр.) у контексті реалізації ідей гуманізації освіти останній період посідає важливе місце.

Протягом попередніх трьох періодів Україна так чи інакше була поділена, і її регіони були складовими чужоземних держав: Австро-Угорщини, Польщі, Румунії, царської Росії, Радянського Союзу, Чехії. З 1991 р., в Україні розпочалося становлення власних пріоритетів, зокрема в розвитку освіти.

Потужний потік різноманітних педагогічних течій, стрімке зростання кількості інформації, зміна освітніх парадигм, вільне спілкування із зарубіжжям, з одного боку, небувало розширили можливості розвитку освіти, а з іншого, – внесли певне сум’яття й розгубленість у педагогічних колах.

Особливо складним було становище в професійній освіті, де різко зросла кількість різноманітних суперечностей у процесі вирішення її ключових про-

блем. Зокрема, звичний образ радянського інженера, поглинутого лише професійними та ідеологічними проблемами, почав поволі руйнуватися. Економічне становище 1990-х рр. сприяло різкому падінню престижу інженерних професій. З'явився майже нечуваний в історії образ безробітного інженера, інженера-заробітчанина. Певна частина технічної еліти виїхала за кордон.

У цій ситуації доля фахівців технічного профілю значною мірою залежала від галузі, у якій він працював. Залізничний транспорт належав до тих галузей, які максимально зберегли надбання попередніх періодів розвитку не лише у виробничій, а й в освітній сфері.

Перша декада XXI ст. характеризується пошуком основних тенденцій інженерної освіти.

Ми вважаємо, що найбільш ґрунтовно та переконливо ці тенденції викладено в дослідженнях О. Романовського, Л. Товажнянського, О. Пономарьова. При проектуванні змісту професійної освіти майбутнього інженера моделі XXI ст. зростає необхідність урахування істотного посилення ролі людського чинника в забезпеченні ефективності суспільного виробництва й управління ним; сьогодні все більш чітко відбувається формування нової філософії інженерної освіти, відчутні процеси реальної гуманізації та гуманітаризації цілей, змісту й спрямованості інженерної освіти.

Ці автори виділяють сукупність чинників впливу на якість інженерної освіти [12; 13], зокрема такі:

1. Через дедалі більше прискорення процесів зміни поколінь техніки й технології конкретні знання, набуті студентом на першому курсі, виявляються застарілими при підготовці ним дипломної роботи. Тому інтенсивний розвиток високих технологій та їх використання вимагають поглиблення фундаментальної підготовки.

Ми повністю погоджуємося з думкою академіка С. Гончаренка [4; 5], що фундаменталізація освіти тісно пов'язана з її *гуманізацією*, адже саме принцип фундаменталізації змісту освіти дає змогу розвантажити навчальний процес від другорядного навчального матеріалу й тим самим олюднити його, сприяти творчому розвитку фахівця.

2. Динамічний характер сучасної епохи посилює значення неперервної освіти фахівця, його післядипломного навчання та самонавчання, самовиховання й самовдосконалення протягом усього активного трудового життя. Успішне вирішення цих непростих завдань можливо лише на засадах індивідуального підходу до кожної особистості з урахуванням її характерних індивідуальних фізичних, інтелектуальних, психологічних та інших якостей і особливостей.

На наш погляд, індивідуальний підхід до навчання майбутніх інженерів теж є виразом гуманістичного підходу в професійній освіті.

3. Поширення сфери застосування інформаційних технологій, комп'ютерної техніки та телекомунікаційних мереж істотно змінює можливості студентів у отриманні знань, полегшує їм доступ до джерел науково-технічної інформації. Водночас це зумовлює й зміну традиційної ролі викладача, який за цих умов має допомогти формуванню світоглядних позицій, навчити студента методології обробки отриманих знань, їхньої систематизації та класифікації.

Ми вважаємо, що поширення комп'ютерних технологій повинно розвиватися в освіті паралельно з процесом її гуманізації, що запобігає розвитку технократичного мислення й надмірному захопленню можливостями сучасної техніки.

4. Невпинне зростання ролі людського чинника та відповідної зміни характеру міжособистісних відносин учасників спільної діяльності вимагає подальшої гуманізації інженерної освіти, істотного посилення психолого-педагогічної та управлінської підготовки інженерів. З цією позицією авторів ми повністю погоджуємося.

5. Цілком реальних ознак набуває суперечність між усе більш широкою диференціацією видів і функцій професійної діяльності та необхідністю одному й тому самому фахівцеві знати, вміти й мати практичні навички виконання найрізноманітніших функцій, особливо в умовах невеликих приватних підприємств і фірм.

Вважаємо цілком правильною позицію авторів, що це вимагає подальшої гуманізації та гуманітаризації навчального процесу, перш за все, організації належної психолого-педагогічної й управлінської підготовки майбутніх фахівців. Крім того, як і суто професійна, ця підготовка має здійснюватися на особистісно орієнтованих засадах.

Ринкова економіка дає величезне розмаїття умов і форм діяльності фахівців та функцій, які вони мають виконувати. Крім того, характерна для неї динамічність функціонування, розвиток і перетворення організацій та фірм вимагає від сучасного фахівця професійної й соціальної мобільності. Ці та інші обставини визначають необхідність індивідуалізації підготовки фахівця. Вона, у свою чергу, вимагає особистісно орієнтованих: змісту освіти підготовки майбутніх фахівців; освітніх технологій, які мають бути використані в процесі підготовки фахівців; педагогічних умов і всієї організації навчально-виховного процесу [7; 8]. Водночас зауважимо, що в сучасних умовах надзвичайно великого значення набуває розрізнення процесів гуманізації та гуманітаризації змісту професійної освіти, про яке згадувалося вище. Збільшення частки гуманітарних дисциплін у навчанні аж ніяк не приводить до зростання гуманістичного потенціалу навчального процесу. Мова має йти про олюднення, формування загальнолюдських і професійних цінностей, гуманне ставлення до учасників навчального процесу, що й становить сутність гуманізації освіти.

Сучасний інженер-залізничник повинен оволодіти комплексом загальних професійних знань і вмінь, професійних компетенцій, наявність яких дає змогу стверджувати, що він відповідає основним вимогам сьогодення. Водночас процес їх формування має узгоджуватися з ідеєю гуманізації навчання.

Таким чином, характерними ознаками досліджуваного періоду щодо професійної підготовки фахівців залізничного транспорту в контексті реалізації гуманістичного підходу є: засвоєння майбутніми залізничниками основ гуманітарних і соціально-економічних наук; високий рівень професійної етики, правової та екологічної усвідомленості; уміння самоорганізації й організації колективу працівників на діалогічних засадах; володіння культурою мислення; здатність до переоцінки та аналізу власних професійних можливостей; уміння набувати нові знання й передавати їх іншим; усвідомлення соціальної ролі майбутньої професійної діяльності тощо.

Список використаної літератури

1. Адаменко О.В. Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950–2000 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук : 13.00.01 / О.В. Адаменко. – Луганськ, 2006. – 44 с.

2. Балл Г.О. Діалогічні універсали сучасного гуманізму / Г.О. Балл // Гуманітарні науки. – 2001. – № 1. – С. 4–11.

3. Балл Г.А. К анализу идейных основ гуманистически ориентированного образования / Г.А. Балл, А.Г. Волюнец // Гуманизация образования. – 2000. – № 1. – С. 22–51.
4. Гончаренко С. Гуманізація освіти – запорука виховання творчої та духовно багатой особистості / С. Гончаренко // Дидактика професійної школи : зб. наук. пр. / [редкол. : С.У. Гончаренко (голова), В.О. Радкевич, І.Є. Каньковський (заст. гол.) та ін]. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – Вип. 3. – С. 19–23.
5. Гончаренко С.У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація / С.У. Гончаренко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи. – К. : ВІПОЛ, 2000. – С. 81–107.
6. Козаков В.А. Психолого-педагогічна підготовка в непедагогічних університетах / В.А. Козаков // Вища освіта України. – 2002. – № 3. – С. 37–42.
7. Ігнатюк О. Педагогічні умови забезпечення особистісної орієнтації підготовки гуманітарно-технічної еліти / О. Ігнатюк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 6. – С. 62–71.
8. Ігнатюк О.А. Теоретико-методичні основи цілеспрямованої педагогічної діяльності з формування конкурентноздатних майбутніх інженерів в умовах інноваційного розвитку суспільства / О. А. Ігнатюк // Педагогіка вищої школи. – 2010. – № 3. – С. 33–41.
9. Кісіль М.В. Гуманізація вищої освіти як сучасна тенденція / М.В. Кісіль // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій : збірник матеріалів міжнародної наукової конференції. – Суми, 2008. – С. 49–51.
10. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: Науково-методичний посібник / Г.О. Балл, М.В. Бастун, А.В. Вихрущ та ін. ; [за ред. В.В. Рибалки]. – К. ; Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 388 с.
11. Серета В. Ю. До питання про гуманітаризацію і гуманізацію інженерної освіти / В.Ю. Серета, С.С. Теслюк // Інженерна освіта на межі століть: традиції, проблеми, перспективи. – Х. : ХДПУ, 2000. – С. 32–33.
12. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л. Особисто орієнтоване проектування системи підготовки національної гуманітарно-технічної еліти / Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. РОМАНОВСЬКИЙ, О. ПОНОМАРЬОВ // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – № 3. – С. 40–47.
13. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / [за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО]. – Вип. 28 (32). – Харків : НТУ “ХПІ”, 2011. – 295 с.
14. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Транспортна стратегія України на період до 2020 року” // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92 (частина 2). – Ст. 3280. – С. 545–553.
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Концепція Державної програми реформування залізничного транспорту” // Магістраль. – 2007. – № 1 (1179). – 10–16 січня. – С. 6.

Стаття надійшла до редакції 21.02.2013.

Шаргун Т.А. Гуманизация профессиональной подготовки будущих специалистов железнодорожного транспорта (конец XX – начало XXI века)

В статье освещены особенности применения гуманистического подхода к подготовке специалистов железнодорожного транспорта Украины (1991–2010 гг.). Показаны связи гуманистического подхода в профессиональной подготовке будущих железнодорожников с историческими событиями в Украине и развитием транспортной отрасли в исследуемый период. Определены историко-педагогический и соде-

ржательно-методический аспекты гуманизации профессиональной подготовки специалистов железнодорожного транспорта конца XX – начала XXI в.

Ключевые слова: *железнодорожный транспорт, специалисты железнодорожного транспорта, гуманистический подход, профессиональная подготовка специалистов железнодорожного транспорта.*

Shargun T.O. Humanization of the railway transport future specialists' professional training (end of the XX – beginning of the XXI century)

The article represents the peculiarities of humanistic approach in railway transport specialists' training in Ukraine (1991–2010). The author highlights the connection of humanistic approach in the professional training of future railwaymen with the historical events in Ukraine and with the development of transport industry in researched period. The article determines historico-pedagogical and content-methodological aspects of humanization of professional railway transport specialists' training in the end of the XX – to the beginning of the XXI century.

Key words: *railway transport, specialists of railway transport, humanistic approach, professional training of railway transport specialists.*